

Phân tầng xã hội và phân hóa giàu nghèo trong quá trình phát triển kinh tế thị trường và hội nhập kinh tế quốc tế

Nguyễn Đình Tấn

Công cuộc đổi mới do Đảng ta khởi xướng và lãnh đạo đã mang lại cho đất nước những thành tựu to lớn và có ý nghĩa lịch sử.¹ Tuy nhiên, bên cạnh những thành tựu rất đáng tự hào mà không ai có thể phủ nhận được nói trên thì nhiều vấn đề kinh tế - xã hội bức xúc khác cũng nảy sinh, đòi hỏi Đảng, Nhà nước, toàn xã hội cần bình tĩnh, sáng suốt xem xét và giải quyết một cách thận trọng, khoa học.

Một trong những vấn đề "nóng" nổi lên đó là vấn đề phân tầng xã hội, phân hóa giàu nghèo trong dân cư.

Vậy bản chất, thực trạng, đặc trưng, xu hướng và mối quan hệ của phân tầng xã hội với vấn đề phân hóa giàu nghèo đang diễn ra hiện nay ở nước ta là như thế nào? Bài viết này sẽ chia sẻ một vài ý kiến, suy nghĩ của tác giả với các nhà khoa học, các nhà lãnh đạo - quản lý thực tiễn cũng như tất cả những ai có quan tâm đến vấn đề này.²

Phân tầng xã hội là một hiện tượng xã hội mới được các nhà khoa học xã hội nghiên cứu và thực sự quan tâm đến nó cách đây không lâu ở nước ta. Tuy nhiên, không phải gần đây hiện tượng này mới xuất hiện mà đã từng nảy sinh và tồn tại từ rất lâu trong lịch sử.

Trong xã hội phong kiến ở nước ta trước đây, trên nền tảng sở hữu ruộng đất của giới địa chủ và các bậc vua chúa, phân tầng xã hội đã từng nảy sinh và tồn tại; phân tầng xã hội cũng đã tồn tại trong xã hội thuộc địa; trong thời bao cấp... và đặc biệt trở nên rõ nét và phổ biến kể từ khi nước ta tiến hành đổi mới, phát triển kinh tế thị trường, mở cửa, hội nhập kinh tế khu vực, quốc tế... Phân tầng xã hội bộc lộ trên nhiều phương diện song rõ nét nhất, được nhiều người quan tâm nhất đó là sự phân tầng về mặt kinh tế - tài sản, thu nhập mà biểu hiện về mặt xã hội của nó là vấn đề phân hóa giàu - nghèo.

Theo ý kiến của nhiều nhà khoa học, phân tầng xã hội là sự phân chia và hình thành cấu trúc xã hội bao gồm các tầng xã hội có sự khác nhau về địa vị kinh tế hay (tài sản), địa vị chính trị hay (quyền lực), địa vị xã hội hay (uy tín) cùng với một số những sự khác biệt khác (kéo theo) như những cơ hội thăng tiến, sự phong thưởng, lối sống, phong cách sinh hoạt, thị hiếu nghệ thuật khác nhau.

Nhiều nhà khoa học trên thế giới cho rằng, phân tầng xã hội là một cấu trúc xã hội bất bình đẳng, một cấu trúc thang bậc bao gồm những tầng lớp xã hội không ngang bằng nhau (cao

¹ Xem: Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X*. Nxb Chính trị Quốc gia. Hà Nội - 2006. Tr. 67.

² Những nội dung phong phú của vấn đề này đã được tác giả công bố trên nhiều sách, tạp chí khác nhau.

thấp khác nhau) có những tầng "trên" hay còn gọi là "đỉnh" gồm những người giàu, nhiều quyền lực, có ảnh hưởng xã hội lớn (được gọi là tầng lớp thượng lưu), tầng lớp kế tiếp là tầng lớp trung lưu trên theo đó và thấp dần xuống dưới là tầng lớp trung lưu giữa, trung lưu dưới, tầng lớp lao động chân tay và cuối cùng là tầng "đáy", tầng lớp hạ lưu, tầng lớp bao gồm những người nghèo nhất, có địa vị chính trị và địa vị xã hội thấp nhất.

Vấn đề đặt ra là phân tầng xã hội là một hiện tượng tự nhiên, khách quan, tất yếu tồn tại lâu dài, không thể tránh khỏi hay chỉ là sản phẩm của một thời kỳ lịch sử nhất định, phân tầng xã hội là tốt hay xấu là tích cực hay tiêu cực, nó là trật tự cần thiết tạo động lực cho sự phát triển kinh tế - xã hội hay là nguồn gốc của mọi xung đột xã hội, bất bình xã hội, kìm hãm sự phát triển của xã hội... Chúng ta có thái độ như thế nào đối với hiện tượng này, thừa nhận nó, cần thiết phải thiết chế nó hay tìm cách ngăn chặn nó, thu hẹp phạm vi tác động của nó.

Về mặt nguyên tắc, không nên nhìn phân tầng xã hội chỉ như một hiện tượng chung chung, mà cần phân tách khái niệm phân tầng xã hội ra thành hai khái niệm bộ phận: phân tầng xã hội hợp thức và phân tầng xã hội không hợp thức.

Phân tầng xã hội hợp thức là phân tầng xã hội được hình thành chủ yếu dựa trên cơ sở của sự khác biệt về năng lực (thể chất, trí tuệ), những đóng góp, cống hiến thực tế của mỗi cá nhân cho xã hội. Thực chất phân tầng xã hội hợp thức chính là trật tự của công bằng xã hội, nó vận hành theo nguyên tắc "*làm theo năng lực, hưởng theo lao động*".

Rõ ràng rằng, với một nội hàm khái niệm như vậy chúng ta có thể hiểu phân tầng xã hội hợp thức như một trật tự xã hội lý tưởng của sự công bằng xã hội.

Đương nhiên trong trường hợp này, phân tầng xã hội hợp thức là tích cực, là cần thiết, là cái chúng ta ước muốn. Một xã hội như vậy sẽ tạo ra được động lực, thúc đẩy xã hội tiến lên phía trước, góp phần tạo ra trật tự xã hội; đồng thời khắc phục được những tư tưởng bảo thủ, ích kỷ, hẹp hòi, kèn cựa, đố kỵ ganh ghét những người hơn mình. Mặt khác, nó sẽ tạo ra những chuẩn mực cho sự đánh giá xã hội cũng như sự tự đánh giá bản thân. Các cá nhân vừa biết đặt ra cho mình những mục tiêu phấn đấu phù hợp vừa biết tự bằng lòng với những gì mình có, mình làm, không lười biếng, không ỷ lại song cũng không quá tham vọng so với năng lực và những điều kiện hiện có của họ.

Phân tầng xã hội không hợp thức là phân tầng không dựa trên sự khác biệt tự nhiên giữa các cá nhân, cũng không chủ yếu được tạo ra do sự khác nhau về tài đức và sự cống hiến một cách thực tế của mỗi người cho xã hội. Phân tầng xã hội không hợp thức là sự phân tầng dựa vào những hành vi trái pháp luật (như tham nhũng, lừa gạt, trộm cắp, buôn bán phi pháp...) để trở nên giàu có, để có vị trí cao trong xã hội hoặc lười biếng, ỷ lại để rơi vào sự nghèo khổ, hèn kém.

Trong xã hội phân tầng không hợp thức thì kẻ bất tài vô dụng vẫn có thể chiếm vị trí cao, họ vẫn có thể chiếm đoạt nhiều của cải làm giàu bất chính và những người tài đức lại không được như vậy. Đó là sự bất công xã hội. Như vậy, chúng ta có thể hiểu sự phân tầng xã hội không hợp thức là biểu hiện của sự bất công xã hội, đồng thời là bất bình đẳng xã hội và vì vậy là tiêu cực, là nhân tố kìm hãm sự phát triển của xã hội.

Biểu hiện rõ nét nhất của phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là phân hóa tài sản, phân hóa giàu nghèo. Phân hóa giàu nghèo là một hiện tượng mang tính quy luật, gắn bó một cách mật

thiết với phân tầng xã hội, đồng thời là một thành tố cấu thành của phân tầng xã hội. Trong ba đặc trưng chính của phân tầng xã hội bao gồm sự khác biệt về địa vị kinh tế (hay tài sản), địa vị chính trị (hay quyền lực), địa vị xã hội (hay uy tín), thì phân hóa giàu nghèo là biểu hiện về mặt xã hội của sự khác biệt về mặt địa vị kinh tế (vấn đề giàu hay nghèo, nhiều tài sản hay ít tài sản)... Tuy nhiên, theo nghĩa rộng hơn phân hóa giàu nghèo không chỉ bó hẹp ở sự xem xét thuần túy về mặt kinh tế, tài sản, thu nhập cao hay thấp... mà nó còn xem xét đến những khía cạnh khác trực tiếp hay gián tiếp liên quan đến yếu tố kinh tế như trình độ học vấn, loại nghề nghiệp, tình trạng sức khoẻ, mức tiêu dùng văn hóa...

Hơn nữa khi nói đến phân tầng xã hội, chúng ta không chỉ đề cập đến hai nhóm xã hội giàu hay nghèo, mà xem xét một cấu trúc thang bậc nhiều tầng xã hội hơn... Nó xem xét cả trạng thái "tĩnh" và trạng thái "động" của cấu trúc xã hội cả những động thái và phương thức tạo ra sự biến đổi toàn bộ cấu trúc xã hội cũng như trong nội bộ từng tầng, từng nhóm xã hội. Trong khi đó, khi nói tới phân hóa giàu nghèo chúng ta chủ yếu chỉ xem xét đến trạng thái "động", trạng thái đang biến đổi của cấu trúc xã hội mà thường là lúc đầu các thành viên trong xã hội đó có thể tương đối ngang bằng nhau, đồng đều nhau song dần dần sẽ trở nên khác biệt nhau về kinh tế, tài sản, thu nhập, mức sống.

Trong quá trình đổi mới, hội nhập, phát triển kinh tế thị trường bên cạnh những thành tựu to lớn đạt được trên nhiều lĩnh vực thì hiện tượng phân tầng, phân hóa xã hội cũng ngày một nổi lên rõ nét.

Thành tựu xóa đói giảm nghèo tuy có lớn song chưa đồng đều giữa các vùng. Còn có sự cách biệt đáng kể về mức nghèo giữa nông thôn và thành thị; giữa đô thị, đồng bằng và miền núi, vùng sâu, vùng xa; giữa vùng dân tộc Kinh, Hoa với các vùng dân tộc ít người. Thành tựu xóa đói giảm nghèo ở nước ta cũng còn thiếu tính bền vững, nguy cơ tái nghèo còn lớn, trong khi thiên tai, bão lụt, lũ quét vẫn thường xuyên xảy ra ở nhiều vùng miền trên đất nước. Quá trình phát triển kinh tế thị trường, hội nhập kinh tế quốc tế, một mặt mang lại cho chúng ta nhiều cơ hội để phát triển, khắc phục đói nghèo, lạc hậu song cũng có nhiều nguy cơ thách thức, bất cập.

Tóm lại, Phân tầng xã hội và phân hóa giàu nghèo là những hiện tượng khách quan. Trong quá trình phát triển kinh tế thị trường, hội nhập kinh tế quốc tế hiện nay ở nước ta, những hiện tượng này ngày càng trở nên đặc biệt bức xúc hơn và đòi hỏi Đảng, Nhà nước, các nhà khoa học, các nhà lãnh đạo - quản lý cũng như cả cộng đồng cần có cách nhìn, những nhận định và cách giải quyết một cách khách quan, khoa học với những hiện tượng này.

1. Trước hết, phải thấy rằng phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là một tất yếu kinh tế - xã hội. Nó vừa phản ánh những vấn đề mang tính quy luật nói chung, vừa là kết quả trực tiếp của sự nghiệp đổi mới, của kinh tế thị trường, mở cửa, phản ánh những biến đổi trong cơ cấu kinh tế và tính năng động xã hội.

2. Phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay có cả phân tầng xã hội hợp thức và phân tầng xã hội không hợp thức. Cần phải thừa nhận và tạo mọi điều kiện cần thiết cho sự khẳng định của phân tầng xã hội hợp thức. Từ đó mà thiết chế hóa nó và làm cho nó vận hành được bình thường. Chính sự sắp xếp và tổ chức xã hội dựa trên cơ sở của tài năng, trí tuệ và sự cống hiến thực tế của mỗi cá nhân cho xã hội là sự bảo đảm hợp lý nhất, công bằng nhất cho sự phát triển. Một trật tự

xã hội như vậy sẽ kích thích được tính tích cực xã hội của mọi thành viên trong xã hội, phát huy được mọi nguồn lực và tính năng động xã hội, thúc đẩy xã hội đi lên, tạo ra sự phát triển bền vững. Chính quá trình thiết chế hóa phân tầng xã hội hợp thức mà có thể tạo ra những tiêu chí thích hợp để thực hiện sự phân phối, phân phối lại một cách hợp lý và công bằng tới từng cá nhân và các nhóm xã hội.

Đối với phân tầng xã hội không hợp thức, tức là một trật tự xã hội bất công bằng, bất hợp lý, dựa trên những cơ sở tiêu cực xã hội, cần phải đấu tranh loại bỏ nó ra khỏi đời sống xã hội.

3. Biểu hiện rõ nét nhất của phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay là sự phân hóa tài sản, phân hóa giàu - nghèo. Đây cũng là đặc trưng quan trọng nhất và là vấn đề xã hội bức xúc nhất. Cần phải nhìn nhận nghiêm túc và có cách giải quyết một cách kịp thời có hiệu quả đối với các vấn đề này.

4. Phân tầng xã hội và phân hóa giàu nghèo là hai hiện tượng vừa có điểm chung, vừa có sự khác biệt tương đối với nhau. Bởi vậy, trong chiến lược toàn diện về tăng trưởng kinh tế và xóa đói giảm nghèo cần phải có những chương trình, giải pháp đồng bộ. Chẳng hạn trong khi cần thiết phải khuyến khích người dân làm giàu hợp pháp trên cơ sở của phân tầng xã hội hợp thức thì cũng cần phải tạo nhiều điều kiện, cơ hội tốt hơn nữa cho người nghèo để họ vươn lên thoát nghèo.

5. Trong khi phải tập trung để xây dựng mô hình phân tầng xã hội hợp thức gắn chặt nó với sự nghiệp xóa đói giảm nghèo, khắc phục từng bước xu hướng dẫn ra quá xa khoảng cách giàu nghèo thì đồng thời, cũng cần thiết phải đặt nó trong một chiến lược phát triển kinh tế - xã hội tổng hợp của đất nước... Nó cần phải được Đảng, Nhà nước và toàn xã hội quyết tâm, bền bỉ thực hiện...

6. Phân tầng xã hội ở nước ta hiện nay không chỉ biểu hiện ở mặt phân tầng về kinh tế, tài sản mà còn biểu hiện cả về mặt quyền lực và uy tín. Sẽ là hợp lý nếu có sự hội đủ cả ba yếu tố đó trên cơ sở của phân tầng xã hội hợp thức.

Trước những hiện tượng này cần phải kiên quyết đấu tranh ngăn chặn và xóa bỏ các biểu hiện của phân tầng xã hội không hợp thức.

Cần thông qua sự chuyển đổi kinh tế, những biến đổi trong cơ cấu phân tầng xã hội với những biểu hiện đa dạng của tính cơ động xã hội, năng động xã hội của các cá nhân và nhóm xã hội để tìm ra cơ chế tốt nhất nhằm phát hiện ra những cá nhân và nhóm xã hội ưu trội, những phần tử ưu tú nhất có năng lực lãnh đạo, quản lý, sản xuất, kinh doanh từ đó thu hút họ, đào tạo và sắp xếp họ vào bộ máy lãnh đạo, quản lý xã hội. Có làm như vậy mới phát huy tốt nhất nhất tiềm năng trí tuệ và nguồn lực con người. Đưa đất nước nhanh chóng thoát khỏi nghèo nàn, lạc hậu, tiến tới mục tiêu dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh.

Cũng thông qua sự nghiên cứu và khảo sát về phân tầng xã hội, phân hóa xã hội, phân hóa giàu - nghèo mà chúng ta mới có thể tìm ra "trúng" và đúng địa chỉ của người nghèo, đặc biệt là việc chỉ ra những nguyên nhân, điều kiện và hoàn cảnh nào đã đưa đến cái nghèo của họ. Trên cơ sở đó đề xuất, kiến nghị lên các cấp lãnh đạo, quản lý nhằm đưa ra những chính sách, giải pháp thích hợp, giúp đỡ, hỗ trợ người nghèo khắc phục những khó khăn trở ngại trước mắt tiến tới đủ ăn, khá giả và những người giàu thì lại giàu thêm từ đây và xã hội càng có nhiều người

giàu.

7. Để xây dựng và thúc đẩy mạnh mẽ hơn nữa mô hình phân tầng xã hội hợp thức và sự nghiệp xóa đói giảm nghèo, Nhà nước cần tiếp tục soạn thảo, sửa đổi, hoàn thiện và ban hành một loạt các chính sách nhằm phân bố lại sản xuất, sắp xếp lại lao động, điều tiết thu nhập, quan hệ cung cầu, bình ổn giá cả một số mặt hàng thiết yếu nhằm bảo đảm cuộc sống bình thường cho người thu nhập thấp, mở rộng và đa dạng hóa hệ thống bảo hiểm xã hội theo phương hướng tiện lợi cho mọi người dân (đặc biệt trong đó có nhóm xã hội nghèo).

8. Tiếp tục cải cách bộ máy hành chính nhà nước, giảm thiểu các thủ tục, minh bạch hóa các hoạt động dịch vụ, tài chính, chính sách, giữ nghiêm pháp luật, ngăn chặn, trừng phạt kịp thời các hành vi tham nhũng tiêu cực, lãng phí những nhiễu, hạch sách nhân dân... Từng bước lãnh mạnh hóa, văn minh hóa công sở và đội ngũ cán bộ các cấp.

Tài liệu tham khảo chính

1. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ VIII*. Nxb Chính trị Quốc gia. Hà Nội - 1996.
2. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ IX*. Nxb Chính trị Quốc gia. Hà Nội - 2006.
3. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X*. Nxb Chính trị Quốc gia. Hà Nội - 2006.
4. Hồ Chí Minh: *Toàn tập*. Tập V. Nxb Chính trị Quốc gia. Hà Nội - 2002.
5. Nguyễn Đình Tấn: *Cơ cấu xã hội và phân tầng xã hội*. Nxb Lý luận Chính trị. Hà Nội - 2005.